

Vyrovňavanie sa s globálnymi zmenami: Potreba nových hodnôt

PETER SINGER, University Center for Human Values, Princeton University, Princeton, New Jersey, USA

SINGER, P.: Coping with Global Change: The Need for New Values
FILOZOFIA, 80, 2025, No 1, pp. 4 – 19

The following text was presented to the 1995 conference of the International Council of Philosophical Inquiry with Children and appears here for the first time in a Slovak translation. Unfortunately, the challenges of coping with global change that it discusses have still not been addressed. Some of the facts have changed—for example, China's per capita greenhouse gas emissions have risen significantly, although they are still far below those of the United States and most other industrialized countries. But the planet is warming faster than scientists predicted thirty years ago, and little has been done to reduce greenhouse gas emissions, so the problem of climate change is even more urgent than it seemed to be when the text was first presented. Therefore, my arguments about the changes we need to make to the way we live are still relevant, and it is for that reason that I have accepted the editors' invitation to print the article here in Slovak.

Keywords: climate change – greenhouse gas emissions – ozone layer – free enterprise society – invisible hand – happiness – ethics – self-interest

Úvod

Filozofia sa často považuje za súbor poznatkov; táto myšlienka však nedáva zmysel, pretože prakticky pre každé významné tvrdenie jedného filozofa je možné nájsť iného, ktorý s ním nebude súhlasiť. Je lepšie považovať filozofiu za metódu skúmania najzákladnejších otázok, ktoré nepodliehajú metódam vedy. V západnej tradícii, už od čias Sokrata, možno túto metódu charakterizovať ako formu neúnavného kladenia otázok, pričom odpoveď na jednu otázku vedie len k ďalšej a ďalšej otázke, stále znova. Čitatelia Platóna budú vedieť, čo mám na mysli. A rovnako aj rodičia malých detí. Preto je pre deti

filozofia jednou z tých myšlienok, ktoré keď vyslovíte, sú tak oslepujúco zrejmé, že si poviete: „Samozrejme!“ Pokúsme sa teda využiť prirodzenú zvedavosť detí na to, prečo sú veci také, aké sú, a prečo robíme to, čo robíme, aby sme ich priviedli k metóde skúmania, ktorá im môže pomáhať počas celého života, bez ohľadu na to, o akých problémoch nakoniec začnú premýšľať.

Moja téma – spôsob, akým nás globálna zmena vyzýva k vytvoreniu nových hodnôt – odráža naliehavosť potreby, aby sme sa zamysleli nad základnými otázkami toho, ako máme žiť. Tým myslím: aké sú naše najvyššie hodnoty? Čo považujeme za svoje ciele v živote? Problém je v tom, že ak sa nezačneme vážne zamýšľať nad týmito otázkami, sily voľného trhu nás pravdepodobne povedú smerom, ktorý bude individuálne neuspokojivý a kolektívne sebazničujúci. Zatiaľ čo my, dospelí, potrebujeme zmeniť svoje činy teraz, je to kvalita a možno aj zachovanie sveta, ktorý naše deti zedia, čo závisí od prijatia nových hodnôt, na ktoré tu budem naliehať. Toto je teda téma, ktorá je zameraná na deti a hodnoty, ktoré sa od nás musia naučiť a ďalej rozvíjať.

Otázka, ktorú chcem položiť, bola pekne zobrazená vo filme Olivera Stonea *Wall Street*. Vo *Wall Street* si zahral Michael Douglas ako presvedčivo nepríjemný Gordon Gekko, finančný žralok a bezohľadný investor. Bud Fox, ambiciózný mladý burzový maklér, ktorého hrá Charlie Sheen, je na chvíľu uchvátený vyhliadkou na úspech, ale keď sa Gekko pokúsi o svoj obvyklý postup prevzatia a rozkradnutia majetku v leteckej spoločnosti, pre ktorú Foxov otec pracuje ako mechanik, nahnevaný Fox sa spýta: „Povedz mi, Gordon, kedy sa to všetko skončí, čo? Za koľkými jachtami dokážeš lyžovať na vodných lyžiach? Koľko je dosť?“ „Koľko je dosť?“ je otázka, ktorú si musíme položiť častejšie a musíme diskutovať s deťmi, ktorých ciele sú v procese formovania. Nemusí to znieť ako etická otázka. Nie je to delikátny etický problém, akým je interrupcia alebo eutanázia. Nespája sa to s bežnými etickými obavami, ako je nečestnosť. Nie je to o sexuálnej slušnosti – alebo aspoň nie očividne. Napriek týmto charakteristikám je to však otázka, ktorá nás privádza hlboko do etiky. Je to preto, že nemôžeme povedať, koľko je dosť, kým nevieme: „dosť na čo?“ A to je hodnotová otázka. Túto otázku chcem dnes preskúmať v kontexte globálnych zmien.

Od kolapsu komunistických spoločností vo východnej Európe a bývalom Sovietskom zväze žijeme vo svete, ktorý má len jeden dominantný sociálny model pre rozvinuté spoločnosti. Nádej na vyriešenie konfliktu medzi individuálnym vlastným záujmom a dobrom všetkých, vybudovaním alternatívy k voľnej trhovej ekonomike, ktorá by bola založená na kolektívnom vlastníctve výrobných

a distribučných prostriedkov, je momentálne priznaným zlyhaním. Len pár odvážnych lipne na socialistickom ideáli, odmietajú pokrivenie ideálu, ktoré spôsobili Lenin a Stalin, a tvrdia, že sa nemal šancu dosiaľ reálne osvedčiť. Zdá sa, že individualistický pohľad na vlastný záujem je jediný, ktorý máme.

Liberálno-demokratický model slobodného podnikania sa tak silno vnučuje našej vízii možností, že Francis Fukuyama, bývalý zástupca riaditeľa americkej vládnej komisie pre politické plánovanie, získal úctivú a z niektorých strán dokonca nadšenú pozornosť pre svoju odvážnu, prekvapivo dobre obhajovanú, ale v konečnom dôsledku sotva vierohodnú, myšlienku. Fukuyama oživil Hegelovu koncepciu dejín ako procesu s určitým smerovaním a Koncom. Dejiny majú podľa Hegela, a jeho žiaka dvadsiateho storočia, Koniec ani nie tak v zmysle úplného zastavenia, ale skôr v zmysle konečného cieľa alebo určenia. V knihe *Koniec dejín a posledný človek* Fukuyama tvrdí, že týmto koncom je práve univerzálne prijatie liberálnej, demokratickej a slobodnej podnikateľskej formy spoločnosti (Fukuyama 1992). No práve keď sa tento model tak silno uchytil v mysliach tých, ktorí sa považujú za politicky realistických, postupne si začíname uvedomovať, že sa blížime ku koncu epochy. Ako Daniel Bell, ktorý predpovedal „koniec ideológie“ krátko pred vzostupom Novej ľavice a oživením radikálnych ideológií v šesťdesiatych rokoch (Bell 1988). Fukuyama možno predpovedal trvalosť liberálneho systému slobodného podnikania práve vtedy, keď sa ukazuje, že tento systém nie je schopný vyrovnáť sa so svojou najväčšou krízou.

Rád by som ponúkol protíváhu k Fukuyamovej vízii „konca dejín“. Vystihuje ju názov knihy Billa McKibbena: naša doba nie je svedkom konca Dejín, ale skôr *Konca prírody*. Ako spisovateľ, ktorý žije v pohorí Adirondack Mountains v štáte New York, si McKibben dobre uvedomuje skutočnosť, že po prvýkrát v histórii nášho druhu už neexistuje prírodný svet, ktorý by nebol ovplyvnený ľudskými bytosťami (McKibben 1989). Ani v pohorí Adirondacks, ani v dažďových pralesoch Amazónie, ani na antarktickom ľadovci sa človek nemôže vyhnúť účinkom ľudskej civilizácie. Vyčerpali sme ozónovú vrstvu, ktorá chráni našu planétu pred slnečným žiarením. Zvýšili sme množstvo oxidu uhličitého v atmosfére. Takže rast rastlín, chemické zloženie dažďa a samotné sily, ktoré formujú mraky, sú čiastočne našim dielom. Doteraz sme využívali oceány a atmosféru ako obrovskú výlevku pre naše odpady.

Liberálno-demokratická spoločnosť slobodného podnikania, ktorú Fukuyama navrhuje ako konečný výsledok celých dejín, je postavená na myšlienke, že v tom môžeme pokračovať navždy. Celý súbor zodpovedných vedeckých

názorov nám hovorí, že sme cestujúci v rozbehnutom vlaku, ktorý rýchlo smeruje do priepasti. Nemôžeme pokračovať v biznise ako obvykle. Buď sa zmeníme dobrovoľne, alebo sa zmení klíma našej planéty a vezme so sebou celé národy. Ani zmeny, ktoré potrebujeme urobiť, nie sú drobné. Týkajú sa základných hodnôt a etickej perspektívy, ktoré sú základom spoločností konca dvadsiateho storočia, založených na slobodnom podnikaní.

Možno liberálno-demokratická spoločnosť slobodného podnikania túto výzvu prežije a prispôsobí sa jej; ale ak sa tak stane, bude to výrazne odlišná forma liberálnej demokratickej spoločnosti slobodného podnikania a ľudia v nej žijúci budú musieť mať veľmi odlišné hodnoty a spôsoby života. Takže tlak na prehodnotenie etického základu našich životov je na nás vyvíjaný tak, ako nikdy predtým.

Jean-Jacques Rousseau alebo Adam Smith?

Ak nejaký jednotlivec ukázal smer, ktorým by sa mala ekonomika slobodného podnikania uberať, bol ním Adam Smith a tým ukazovateľom bolo jeho mimoriadne vplyvné dielo *Bohatstvo národov*, vydané v roku 1776. Smith tvrdil, že v trhovej ekonomike sa každý z nás môže stať bohatým len vtedy, ak budeme efektívnejší ako naši konkurenti pri uspokojovaní potrieb našich zákazníkov alebo klientov – myšlienka stelesňovaná v jeho slávnej vete: „Že sa môžeme naobedovať, to nie je z dobrej vôle mäsiara, ale preto, že dbá na svoje vlastné záujmy.“ Aby sme slúžili našim vlastným záujmom, budeme sa snažiť vyrábať náš tovar lacnejšie ako ostatní, alebo vyrábať lepší tovar za rovnakú cenu. Ak uspějeme, trh nás odmení bohatstvom; ak zlyháme, trh nás vyradí z podnikania. Tak sa, napísal Smith, túžby nespočetných jednotlivcov po ich súkromných záujmoch spájajú, akoby skrytou rukou, aby pracovali pre verejný záujem. Kolektívnym výsledkom individuálnej túžby po bohatstve je prosperujúci národ, z ktorého profitujú nielen bohatí, ale aj „ten najposlednejší človek v civilizovanej krajine“. K tomuto poslednému bodu sa Smith vyjadril poeticky:

...pohodlie niektorého európskeho kniežaťa nie je vždy tak vysoko nad pohodlím usilovného a šetrného roľníka, ako vysoko je zase pohodlie tohto nad pohodlím nejakého afrického kráľa, neobmedzeného vládcu nad životmi a slobodou desaťtisícov nahých divochov (Smith 1976, 24; porov. Smith 1958, 36).

Toto sa stalo štandardným ospravedlnením nerovnosti, ktorá vyplýva z honby za bohatstvom v systéme slobodného podnikania. Hovorí sa, že ani tí najchudobnejší nemajú dôvod sa sťažovať, pretože sú na tom lepšie ako nejaký kráľ v Afrike.¹

Asi dvadsať rokov predtým, ako vydal knihu *Bohatstvo národov*, napísal Smith kritiku najnovšieho diela, ktoré vtedy vyvolávalo senzáciu medzi intelektuálmi na kontinente: *Rozprava o nerovnosti* od Jeana-Jacquesa Rousseaua. Rousseauova esej, ktorá v nelichotivom svetle porovnávala modernú civilizáciu so životom „ušľachtilého divocha“, bola útokom na všetko, čo Smith neskôr obhajoval. V Rousseauovej predstave prirodzeného stavu ľudských bytostí bola zem ponechaná „svojej prirodzenej úrodnosti“ a bola pokrytá „rozľahlými lesmi, ktorých stromy neboli nikdy zmrzačené sekerou“. Tieto podmienky poskytovali „všestranne obživu a prístrešie pre každý druh zvierat“. Čo sa týka samotného vznešeného divocha: „Vidím ho, ako uspokojuje svoj hlad pri prvom dube a hasí smäd pri prvom potoku; nachádza svoju posteľ pod stromom, ktorý mu poskytol nasýtenie; a tým boli uspokojené všetky jeho potreby“ (Rousseau 1958, 163, porov. Rousseau 2010, 43 – 44). Za vyvedenie z tohto idylického stavu, Rousseau obviňoval inštitúciu súkromného vlastníctva, ktorá nám umožňovala nahromadiť viac, ako sme potrebovali, a tak nás prinútila porovnávať to, čo sme mali, s tým, čo mali iní, a naplnila nás túžbou prekonať ich v bohatstve. Toto znásobenie našich žiadostí považoval za zdroj nielen nerovnosti, ale aj nenávisti, občianskych sporov, otroctva, zločinu, vojny, podvodu a všetkého ďalšieho zla moderného života.

Adam Smith však zaujal veľmi odlišný názor na túžbu hromadiť majetok. Vo svojej kritike Rousseaua, ako aj v rozsiahlejšom diele *Theory of the Moral Sentiments*,² ktoré vtedy prednášal na univerzite v Glasgowe, obhajoval znásobenie potrieb a túžbu hromadiť majetok. Myslel si, že to bola naša túžba hromadiť viac a viac, čo viedlo našich predkov k rozvoju umenia a vied spôsobmi, ktoré:

---

¹ Pre Locka to bol kráľ v Amerike, nie v Afrike: „...a kráľ rozsiahleho a úrodného územia žije, býva a šatí sa tu horšie než robotník v Anglicku“ (Locke 1980, 26, § 41; porov. Locke 1992, 53, § 41); pozri tiež Mandeville 1724, 181: „Ak sledujeme pôvod najrozvinutejších národov, zistíme, že v dávnych začiatkoch každej spoločnosti boli najbohatší a najvýznamnejší ľudia z nich istý čas bez mnohých životných vymožeností, ktoré si teraz užívajú tí najbiednejší a najpokornejší nešťastníci.“ Za tento odkaz vďačím vydaniu *Wealth of Nations* od R. H. Campbella a A. S. Skinnera, Oxford: Clarendon Press, 1976, 24n.

² V českom preklade *Teorie mravních citů* (2005).

...zmenili celkový vzhľad zemegule, premenili divoké prírodné lesy na príjemné a úrodné roviny, a z neplodného oceánu bez ciest urobili zásobáreň živobytia... Bohatí... sú vedení neviditeľnou rukou k tomu, aby nevyhnutnosti k životu rozdelili takmer rovnako, ako by sa udialo, keby bola zem rozdelená na rovnaké časti medzi všetkých jej obyvateľov, a tak bez úmyslu, bez toho, aby o tom vedeli, podporovali záujmy spoločnosti a poskytli prostriedky na rozmnožovanie druhov (Smith 2004, 215 – 216; porov. Smith 2005, 187 – 188).

Moderného čitateľa nemôže nezaráziť rozdiel v postojoch Rousseaua a Smitha k lesom a prírode vo všeobecnosti. Keďže svet nasledoval Smitha, a nie Rousseaua, stav našich lesov nie je prekvapujúci. Teraz je však čas zastaviť sa a položiť si otázku: prečo stále nasledujeme Smitha a nie Rousseaua? Je príznačné, že Smith neobhajoval túžbu hromadiť majetok na základe toho, že akumulácia je cestou k šťastiu. Naopak, toto presvedčenie bolo, ako sa domnieval, „podvodom“. O veľkolepejších domoch a majetkoch, o ktoré sa usilujeme, Smith hovorí:

Ak vezmeme do úvahy skutočné uspokojenie, ktoré sú všetky tieto veci schopné poskytnúť, ako také a oddelené od krásy toho usporiadania, ktoré je vhodné na jeho podporu, vždy sa bude zdať nanajvýš opovrhnutiahodné a malicherné. Ale málokedy sa na to pozeráme v tomto abstraktnom a filozofickom svetle (Smith 2004, 214; porov. Smith 2005, 187).

Namiesto toho, keď premýšľame o „potešení z bohatstva a veľkosti“, zasiahnu nás „ako niečo veľké, krásne a vznešené, čoho dosiahnutie stojí za všetku námahu a úzkosť, ktorú na to tak radi vynakladáme“ (Smith 2004, 214; Smith 2005, 187). Teraz prichádza pointa toho všetkého: hoci sa klameme, keď si predstavujeme, že bohatstvo nám prinesie skutočné uspokojenie, je to šťastný klam, pretože „je to tento podvod, ktorý burcuje a udržuje v neustálom pohybe produktívnu činnosť ľudstva“ (Smith 2004, 214; Smith 2005, 187).³ Teda otec modernej ekonómie a najväčší pôvodný zástanca spoločnosti slobodného podnikania neveril, že nám prinesie nejaké skutočné uspokojenie!

Je pravda, že celý tento hospodársky vývoj bol v súlade s biblickou predstavou, že pre náš druh je dobré, aby nasledoval príkaz: „Plodte a množte sa a naplňte zem! Podmaňte si ju a panujte nad rybami mora, nad vtáctvom neba a nad všetkou zverou, čo sa hýbe na zemi!“ (Gn 1, 24-28). Dnes je však imperatív akéhokoľvek ďalšieho „rozmnožovania druhu“ veľmi pochybný a je len

---

³ Za tieto odkazy vďačím Michaelovi Ignatieffovi (1984, 108ff.).

málo tých, ktorí by dnes obhajovali premenu ďalších lesov na „príjemné roviny“. Musíme spochybníť pohľad na prírodu, ktorý sa skrýva za ekonómiou Adama Smitha.

Žiť z nášho dedičstva

Ako generácia sme zdedili nahromadené zdroje našej planéty: úrodnú pôdu, lesy, ropu, uhlie a minerály ako železo a bauxit; a atmosféru a oceány schopné absorbovať odpad, ktorý do nich vypúšťame. Dvadsiate storočie sme začali s relatívne čistým a stabilným prírodným globálnym prostredím. Na tomto základe sme vybudovali obrovskú globálnu ekonomiku, ktorá produkuje pre občanov vyššej a strednej triedy rozvinutých krajín bezprecedentný štandard luxusu, doplnený mimoriadnou škálou vymožeností. Globálna ekonomika teraz vyprodukuje za 17 dní toľko, koľko ekonomika našich starých rodičov na prelome storočia vyprodukovala za rok (Postel – Flavin 1991, 186). Predpokladáme, že táto expanzia môže pokračovať bez obmedzení, ale ekonomika, ktorú sme vybudovali, závisí od spotreby nášho dedičstva. Od polovice storočia svet zdvojnásobil spotrebu energie, ocele, medi a dreva na obyvateľa. Spotreba mäsa sa v rovnakom období zdvojnásobila a vlastníctvo áut sa štvornásobne zvýšilo. A to sú položky, ktoré sa už v roku 1950 používali vo veľkých množstvách; nárast relatívne nových materiálov, ako je plast a hliník, je ešte vyšší. Od roku 1940 len Američania spotrebovali taký veľký podiel nerastných zdrojov Zeme ako všetci pred nimi dohromady (Durning 1991, 154, 157). Skôr požírame kapitál, než aby sme žili z toho, čo vyprodukujeme. Od potravín, ktoré vyrábame, až po výfuky, ktoré vypúšťame z našich áut, vzorec je rovnaký. Berieme si zo zeme, čo chceme, a zanechávame za sebou toxické chemické skládky, znečistené toky, ropné škvrny v oceánoch a jadrový odpad, ktorý bude smrteľný desaťtisíce rokov. Ekonomika je subsystémom biosféry a rýchlo útočí na limity tohto väčšieho systému.

Ako pretekajúca výlevka robí Adama Smitha zastaraným

Naša súčasná ekonomika je jednoducho neudržateľná. To platí aj vtedy, keď sa zameriame len na rozvinuté krajiny. Avšak ani týmto spôsobom nemôžeme obmedziť svoj pohľad na problematiku. Jeremy Leggatt, vedecký riaditeľ Greenpeace v Británii, varoval, že plány Číny na šesťnásobné zvýšenie spaľovania uhlia v nasledujúcich 40 rokoch by mohli znamenať, že Čína bude produkovať trikrát viac svetových skleníkových plynov ako Spojené štáty dnes. Takéto pochmúrne varovania viedli k rôznym medzinárodným konferenciám, ktoré sa snažia prinútiť národy, aby sa najprv dohodli, že nebudú zvyšovať emisie

skleníkových plynov, a následne, že ich vrátia späť na úroveň predchádzajúcich rokov, napríklad na úroveň z roku 1990. V tomto spôsobe riešenia problému je však zásadný etický nedostatok. Priemerný Američan je zodpovedný za spaľovanie 4 až 5 ton uhlíka ročne; priemerný Ind a Číňan prispievajú približne desatinou tohto množstva. Ako môžu občania bohatých krajín hovoriť Číne, aby prestala, ak by, aj v prípade, žeby ambiciózne plány Číny uspeli, každý čínsky občan stále vypúšťal do atmosféry menej oxidu uhličitého ako občania väčšiny bohatých krajín dnes?

Niet divu, že ekonómovia tretieho sveta začínajú vnímať obavy Západu z environmentálnych účinkov ekonomického rozvoja tretieho sveta ako novú formu kolonializmu. Anil Agarwal z Centra pre vedu a životné prostredie v Naí Dillí sa k tomu vyjadril dôrazne:

India a Čína dnes predstavujú viac ako tretinu svetovej populácie. Otázka, ktorú si treba položiť znie, či spotrebujeme jednu tretinu svetových zdrojov alebo prispievame jednou tretinou kalu a špiny v atmosfére a oceánoch. Ak nie, potom by tieto národy určite mali byť chválené za udržiavanie sveta v rovnováhe kvôli ich skromnej spotrebe, napriek znásilňovaniu a drancovaniu svetových zdrojov zo strany Západu (Agarwal – Narain 1991, 2).

Agarwal navrhuje, aby sme možnosti našej planéty na vysporiadanie sa s odpadom vnímali ako veľmi veľkú, ale konečnú globálnu výlevku (Agarwal – Narain 1991, 4ff.). Používanie tejto výlevky by malo byť rovnomerne rozdelené medzi ľudí na celom svete. Každý jednotlivec na planéte by mohol mať nárok na spláchnutie, povedzme, pol tony uhlíka v tejto výlevke. Videné v tomto svetle, Američania už teraz používajú viac ako šesťnásobok svojho spravodlivého podielu, zatiaľ čo väčšina Indov a Číňanov používa menej, ako je ich nárok. Z tohto pohľadu vidíme päť najchamtivejších krajín, ktorými sú Spojené štáty, Austrália, Kanada, Nemecko a blok, ktorý tvoril bývalý Sovietsky zväz.

Adam Smith tvrdil, že bohatí nepripravujú chudobných o ich podiel na svetovom bohatstve. V ďalšej časti pasáže citovanej na začiatku tohto príspevku napísal:

Bohatí si z tej hromady iba vyberajú, čo je najvzácnejšie a najkrajšie. Spotrebujú o trochu viac ako chudobní a navzdory svojmu prirodzenému sebecktvu a chamtivosti sa s chudobnými delia o plody všetkého svojho snaženia, hoci pri tom myslia iba na svoje výhody, hoci jediným účelom, ktorý očakávajú z práce všetkých tých tisícov, ktorých zamestnávajú, je uspokojenie svojich vlastných márnivých a nenásytných túžob (Smith 2004, 215; porov. Smith 2005, 188).

Smith sa potom odvoláva, ako v časti vyššie citovanej pasáže, na „neviditeľnú ruku“, ktorá zabezpečuje rozdelenie životných potrieb, ktoré je „takmer rovnaké“, aké by bolo, keby bol svet rozdelený rovnakým dielom medzi všetkých jeho obyvateľov. Či to bola pravda aj v Smithovej dobe, je veľmi otázne; ale ak sa presunieme do súčasnosti a budeme uvažovať o „bohatých“ zo všetkých rozvinutých národov, potom vo svetle faktov, na ktoré sa odvoláva Agarwal, je celkom zrejmé, že Smith sa mýli. Smith ani len nesníval o tom, že schopnosť atmosféry absorbovať znečisťujúce látky môže byť obmedzeným zdrojom. Takže hoci vedel, že bohatí môžu byť sebeckí a chamtiví, nepredstavoval si, že by si mohli vziať desaťnásobok svojho podielu na globálnej atmosférickej výlevke. Bohatí sa ani zďaleka nedelia s chudobnými o výsledky všetkých ich vylepšení, ale účinne oberajú chudobných o príležitosti rozvíjať sa podľa smerov, ktoré si vybrali samotní bohatí; pretože ak by sa chudobní správali tak, ako sa správajú bohatí, globálna výlevka by sa preliala a priniesla by nám všetkým katastrofu.

Príležitosť na zmenu

Je čas vrátiť sa k otázke: „Koľko je dosť?“ Ešte som neuviedol odpoveď, ktorú dáva Gordon Gekko na otázku Buda Foxa, koľko je dosť? Tu je: „Nie je to otázka toho, čo je dosť, kamarát. Je to hra s nulovým súčtom. Nieкто vyhrá, nieкто prehrá.“ Výsledkom tohto súťaživého postoja k životu je snaha, ktorá nemôže byť nikdy uspokojená. Zoberme si skutočný prípad Ivana Boeskyho, multimilionárskeho arbitra, ktorému sa postava Gordona Gekka podobá viac než len letmo. Prečo sa Boesky zapojil do obchodovania s dôvernými informáciami, keď už mal viac peňazí, ako by kedy mohol minúť? V roku 1992, šesť rokov po tom, čo sa Boesky priznal k obchodovaniu s dôvernými informáciami, jeho odlúčená manželka Seema prelomila mlčanie a hovorila o motívoch Ivana Boeskyho v rozhovore s Barbarou Waltersovou pre program *20/20* americkej televízie ABC. Waltersová sa spýtala, či bol Ivan Boesky mužom, ktorý túži po luxuse. Seema Boesky si myslela, že nie a poukázala na to, že pracoval nepretržite, sedem dní v týždni, a nikdy si nevzal deň voľna, aby si užil svoje peniaze. Potom spomenula, že keď v roku 1982 časopis *Forbes* prvýkrát zaradil Boeskyho medzi najbohatších ľudí v USA, bol nahneváný. Predpokladala, že sa mu nepáči publicita, a v tomto zmysle niečo poznamenala. Boesky odpovedal: „To nie je to, čo ma rozčuľuje. Sme nikto. Nikde nie sme. Sme na konci toho

zoznamu a sľubujem Ti, že Ťa už nikdy takto nezahanbím. Nezostaneme na konci tohto zoznamu.“⁴

Od tejto absurdnej koncepcie úspechu sa musíme oslobodiť. Nielenže neprináša šťastie ani tým, ktorým sa, ako Ivanovi Boesky, darí mimoriadne dobre v konkurenčnom boji; stanovuje tiež sociálny štandard, ktorý je receptom na globálnu nespravodlivosť a ekologickú katastrofu. Nemôžeme naďalej vidieť náš cieľ v získavaní čoraz väčšieho bohatstva alebo v spotrebe čoraz väčšieho množstva dobrôt a zanechávať za sebou stále väčšie hromady odpadu.

Problém je v tom, že prevládajúca idea dobrého života dnes závisí od neustále rastúcej úrovne spotreby. Keď slávny harvardský ekonóm J. K. Galbraith v roku 1958 publikoval dielo *The Affluent Society*,⁵ nikto nespochyboval presnosť jej názvu ako opisu Spojených štátov, ani nevyjadril nesúhlas s knižným vyobrazením, kde Amerika ako krajina dosiahla vrcholy blahobytu, o ktorom sa predchádzajúcim generáciám ani nesnívalo. Paul Wachtel však v knihe *The Poverty of Affluence* (1983) poukázal na to, že Amerika sa odvtedy stala z materiálneho hľadiska ešte bohatšou ako pred dvadsiatimi piatimi rokmi. Wachtel uvádza, že začiatkom osemdesiatych rokov vlastnili Američania päťkrát viac klimatizácií na osobu, štyrikrát viac sušičiek bielizne a sedemkrát viac umývačiek riadu. K Wachtelovým číslam možno dodať: v roku 1960 malo farebnú televíziu iba 1 percento amerických domácností; do roku 1987 sa tento podiel zvýšil na 93 percent. Mikrovlnky a kazetové videorekordéry vstúpili do amerických domácností v 70. a 80. rokoch, a v priebehu desaťročia ich bolo možné nájsť v takmer dvoch tretinách všetkých domácností (Durning 1991, 154). Napriek tomuto dramatickému nárastu materiálnych statkov sa ľudia necítili ani bohatší, ani šťastnejší. Národné centrum pre výskum verejnej mienky Chicagskej univerzity sa už mnoho rokov pýta Američanov, do akej miery sú šťastní. Podiel tých, ktorí sa označujú za „veľmi šťastných“, sa od 50. rokov 20. storočia pohybuje okolo jednej tretiny (Durning 1991, 156).⁶ Prečo tu miera šťastia nezrástla s hmotnou úrovňou blahobytu? V podstate preto, že hoci sa spoločnosť stále stávala bohatšou, rýchlosť, akou to prebiehalo, sa spomalila:

Pri posudzovaní toho, ako dobre sme na tom ekonomicky... asimilujeme nové vstupy do našej „adaptačnej úrovne“. Pre mnohých Američanov mať

---

⁴ ABC News 20/20 Prepis #1221, 15. mája 1992, s. 5.

⁵ V českom preklade vyšla pod názvom *Společnost hojnosti* (1967).

⁶ Durning cituje osobnú komunikáciu Michaela Worleyho z Národného centra pre výskum verejnej mienky, september 1990.

jeden alebo niekoľko farebných televízorov, dve alebo viac áut, dom, v ktorom je viac miestností ako ľudí... tieto a ďalšie charakteristiky ich života sú vnímané ako „neutrálny stav“. Nevzrušujú nás, ani nevzbudzujú veľa pocitov. Skutočne si všimneme iba odklon od tejto úrovne. Určité potešenie môže byť poskytnuté našou úrovňou materiálneho pohodlia, ale ak nehľadáme iné zdroje potešenia a vzrušenia v našom živote inde ako v hromadení statkov, sme pripútaní k bežiacemu pásu – takému, ktorý, ako si čoraz viac uvedomujeme, môže poškodiť naše zdravie a skrátiť náš život (Wachtel 1983, 11).

Posolstvom je, že žiadne hnanie sa za majetkom nemôže viesť k osobnému naplneniu. Či už sa ľudia porovnávajú so svojim vlastným bohatstvom z predchádzajúceho roka, alebo s tým, čo majú ich susedia, je jasné, že pre väčšinu ľudí, po väčšinu času, snaha o materiálny blahobyť nemôže priniesť šťastie. To môže byť dôvod, prečo do očí bijúce rozdiely v bohatstve medzi Nigérijčanmi a západnými Nemcami alebo medzi Filipíncami a Japoncami nevedú k žiadnym rozdielom v tom, ako ľudia z týchto krajín hodnotia svoju úroveň šťastia. Michael Argyle, oxfordský psychológ a autor knihy *The Psychology of Happiness*, zhŕňa dôkazy slovami: „existuje veľmi malý rozdiel v úrovniach hláseného šťastia v bohatých a veľmi chudobných krajinách“ (Easterlin 1974, 121). Rovnako je zrejme, že keď rast narazí na environmentálne obmedzenia, tento postoj je receptom na katastrofu.

Vysloviť to, neznamenať byť proti rastu. Existuje možnosť pre environmentálne udržateľný rast. Spôsoby, ktoré sú šetrné k životnému prostrediu, sú často náročnejšie na pracovnú silu ako alternatívy, ktoré spotrebúvajú viac fosílnych palív alebo spôsobujú väčšie znečistenie. Organizácia Worldwatch Institute odhadla, že výroba 1000 gigawatthodín elektriny ročne si vyžaduje 100 pracovníkov v jadrovej elektrárni, 116 v uhoľnej elektrárni, 248 v solárnej tepelnej elektrárni a 542 na veternej farme (Beaumont 1992, 31). Tieto čísla samozrejme čiastočne vysvetľujú, prečo jadrové a uhoľné elektrárne vyrábajú elektrinu, ktorá je v priamom vyjadrení v dolároch lacnejšia ako ekologickjšie alternatívy; náklady na náš globálny ekosystém však nie sú zahrnuté v dolárových číslach. To isté platí pre porovnanie medzi odvetvím založeným na využívaní prírodných zdrojov, ako je les alebo ložisko bauxitu, a odvetvím založeným na recyklácii papiera alebo hliníkových plechoviek. Využívanie prírodného zdroja môže byť lacnejšie, ale spotrebúva nenahraditeľný zdroj; recyklácia bude náročnejšia na pracovnú silu, a teda nákladnejšia, ale je udržateľná.

Prechod na udržateľné hospodárstvo by spôsobil nezamestnanosť v niektorých odvetviach, ale na vyváženie by to vytvorilo nové pracovné miesta, neznížilo by ich. Z čisto materiálneho hľadiska však treba predpokladať, že by

sme na tom boli horšie. Spotreba nenahraditeľných zdrojov je rýchly a jednoduchý spôsob, ako sa obohatiť; a ušetríme si oveľa viac problémov a výdavkov v dôsledku vylievania nášho odpadu do globálnej výlevky rýchlosťou, ktorá, ak bude pokračovať v budúcich generáciách alebo bude pokračovať s tými v zaostalých krajinách, spôsobí globálnu katastrofu. Ak obmedzíme tieto lacné spôsoby obohacovania, ekonomické straty musíme niekde pocítiť. Výrobky, ktoré sa teraz vyrábajú spotrebou nenahraditeľných zdrojov alebo znečisťovaním životného prostredia, budú drahšie, a tak si ich budeme môcť dovoliť menej. To môže zahrňať autá, spotrebný tovar, využívanie energie na klimatizáciu, vykurovanie a dopravu, a dokonca aj potraviny, ako je hovädzie mäso, bravčové a hydinové mäso z intenzívneho chovu, vyrobené metódami, ktoré sú extrémne náročné na energiu, pôdu a vodu.

Ak si zachováme náš úzky pohľad na náš vlastný záujem, najmä koncepciu, ktorá bola formovaná rozvojom konzumu od druhej svetovej vojny, budeme vnímať zníženie materiálneho blahobytu len ako krok späť. Aj keď si uvedomíme, že je to nevyhnutné, že súčasnú ekonomiku nemožno udržať, budeme to považovať za poľutovaniahodnú nevyhnutnosť, žiaducu v záujme sveta ako celku, ale zlú vo svojom vplyve na naše vlastné životy. V širšom pohľade na vlastný záujem by sme však mali privítať zmenu, a to nielen pre dobro globálneho prostredia, ale aj pre nás samých. Na začiatok, hoci chôdza, jazda na bicykli a používanie verejnej dopravy môžu spotrebovať menej zdrojov ako sedenie vo vlastnom klimatizovanom aute, nie je v žiadnom prípade zrejmé, že menej časté využívanie zdrojov vedie k nižšej celkovej spokojnosti tých, ktorí chodia pešo, na bicykli alebo vlakom. Toto je len jeden zo spôsobov, ako vnímať, že veľkosť hrubého domáceho produktu krajiny nie je vodidlom pre úroveň blahobytu obyvateľstva. To je jeden z dôvodov, prečo musíme zmeniť naše ponímanie vlastného záujmu; ale je tu aj ďalší, ktorý vedie hlbšie.

Po stáročia západná spoločnosť hľadala uspokojenie vo svätom gráli materiálnej hojnosti. Hľadanie to bolo vzrušujúce a objavili sme veľa vecí, ktoré stáli za nájdenie, ale ak bol náš cieľ vždy rozumný, dosiahli sme ho už dávno. Bohužiaľ sme zabudli, že by mohli existovať vôbec nejaké iné ciele. Pre čo iné žiť, než byť bohatší ako ostatní a bohatší, ako sme boli predtým? Mnohí, ktorí sú mimoriadne úspešní z hľadiska hmotnej koncepcie úspechu, zisťujú, že odmeny, pre ktoré tak tvrdo pracovali, strácajú svoju príťažlivosť, keď ich dosiahnu. Adam Smith by nebol vôbec prekvapený. Hľadanie šťastia prostredníctvom hmotného bohatstva je založené na klame. Ak sa na to pozrieme len z hľadiska našich vlastných skutočných záujmov, argumenty pre zmenu našej pred-

stavy o dobrom živote sú veľmi silné. Ale ako som argumentoval, táto koncepcia sa musí zmeniť z úplne iných dôvodov. Je vybudovaná a zakorenená v období, keď nikto neuvažoval o hraniciach materiálneho bohatstva alebo spotreby. Ako sa myšlienka neobmedzeného rastu stala neudržateľnou, tak sa stala neudržateľnou aj naša predstava o dobrom živote. Aké by teda mali byť naše ciele? Naliehavá ekologická nevyhnutnosť zmeny nášho hospodárstva nám ponúka najlepšiu príležitosť na stáročia zamyslieť sa nad touto otázkou a zistiť, koľko je skutočne dosť.

Dôležitosť motívu

Ako potom nachádzame zmysel svojho života? Ako si vyberáme ciele? Čo by sme mali považovať za naše najvyššie hodnoty? V mojej knihe *Ako máme žiť?* (1993), som navrhol, že najprv musíme nájsť motív alebo motívy, ktoré presahujú hranice nášho ja. Takýchto motívov je mnoho. Futbalistom sa neustále pripomína, že klub je väčší ako jednotlivec; rovnako ako zamestnancom korporácií, najmä tým, ktorí pracujú pre korporácie podporujúce skupinovú lojalitu piesňami, sloganmi a spoločenskými aktivitami na japonský spôsob. Podporovať svoju mafiánsku „rodinu“ znamená byť súčasťou veci, ktorá je väčšia ako my sami. Rovnako ako byť členom náboženského kultu alebo nacistickej strany. A rovnako aj boj proti nespravodlivosti a vykorisťovaniu v jednej z ich mnohých špecifických foriem. Niet pochyb o tom, že záväzok ku každému z týchto motívov môže byť pre niektorých ľudí spôsobom, ako nájsť zmysel a naplnenie.

Je teda koniec koncov svojvoľné, či si človek vyberie etický motív alebo nejaký iný motív? Nie; žiť etický život určite nie je jediný spôsob, ako vytvoriť záväzok, ktorý môže dať vášmu životu podstatu a hodnotu; ale pre každého, kto si vyberie jeden spôsob života radšej ako iný, je to záväzok s najpevnějšími základmi. Čím viac sa zamýšľame nad naším záväzkom voči futbalovému klubu, korporácii alebo akémukoľvek záujmu, tým menej významu v tom pravdepodobne uvidíme. Na rozdiel od toho, ani nekonečné premýšľanie neukáže, že záväzok k etickému životu je triviálny alebo nezmyselný.

Máme tendenciu vidieť etiku v protiklade k vlastnému záujmu: predpokladáme, že tí, ktorí zarábajú na obchodovaní s dôvernými informáciami, úspešne nasledujú vlastný záujem (pokiaľ ich nechytia) a ignorujú etiku. Myslíme si, že je v našom záujme zaujať vyššiu a lepšie platenú pozíciu v inej spoločnosti, aj keď to znamená, že pomáhame vyrábať alebo propagovať produkt, ktorý nerobí vôbec nič dobré alebo je škodlivý pre životné prostredie. Na druhej strane, tí, ktorí premeškajú príležitosti na kariérny postup kvôli etickým

„zábránám“ v súvislosti s povahou práce, alebo ktorí rozdáujú svoje bohatstvo na dobré účely, sú vnímaní tak, že obetujú vlastné záujmy, aby sa podriadili diktátu etiky.

Toto posolstvo na nás útočí zo všetkých strán populárnej kultúry. Rovnaký predpoklad konfliktu medzi etikou a vlastným záujmom vidíme v axiómoch modernej ekonómie. Táto myšlienka je propagovaná v populárnych prezentáciách sociobiológie aplikovanej na ľudskú povahu. Najpredávanejšie knihy ako *Looking Out For No. 1* (1977) od Roberta J. Ringera, ktorá bola celý rok na zozname bestsellerov v *New York Times*, hovoria miliónom čitateľov, že uprednostniť šťastie kohokoľvek iného pred svojím vlastným znamená „prekrúcať zákony prírody“ (Ringer 1978, 22). Televízia vo svojich programoch aj reklamách sprostredkúva materialistické obrazy úspechu, ktorým chýba etický obsah.

Toto posolstvo sa prejavuje výrazne, ale niečo nie je v poriadku. Dnes tvrdenie, že život je nezmyselný, už nezaznieva od existenciálnych filozofov, ktorí ho považujú za šokujúci objav; prichádza od znudených dospievajúcich, pre ktorých je to truizmus. Možno je na vine ústredné miesto vlastného záujmu a spôsob, akým chápeme svoj vlastný záujem. Úsilie o vlastný záujem, ako je štandardne chápané, je život bez akéhokoľvek zmyslu nad rámec nášho vlastného potešenia alebo individuálneho uspokojenia. Takýto život je často sebazničujúcim podnikom. Starovekí ľudia vedeli o „paradoxe hedonizmu“, podľa ktorého čím explicitnejšie sledujeme svoju túžbu po potešení, tým nepolapiteľnejšie sa nám zdá jej uspokojenie. Nie je dôvod domnievať sa, že ľudská povaha sa zmenila tak dramaticky, že táto staroveká múdrosť je neuplatniteľná.

Tu sa etika vracia, aby dotvorila náš obraz. Etický život je taký, v ktorom sa stotožňujeme s inými a väčšími cieľmi, čím dávame zmysel nášmu životu. Ak správne pochopíme etiku aj vlastný záujem, vôbec nemusia byť v rozpore. Presvedčenie, že existuje harmónia medzi etikou a osvieteným vlastným záujmom, je starodávne, dnes často opovrhované. Cynizmus je módnejší ako idealizmus. Takéto nádeje však nie sú neopodstatnené a v starovekom názore, že eticky premýšľavý život je dobrým životom aj pre človeka, ktorý ho vedie, sú podstatné prvky pravdy. Nikdy nebolo také naliehavé, aby sme všeobecne pochopili dôvody prijatia tohto názoru.

V spoločnosti, v ktorej je obmedzené sledovanie materiálnych vlastných záujmov normou, je posun k etickému postoju radikálnejší, než si mnohí ľudia uvedomujú. V porovnaní s potrebami ľudí, ktorí majú v Rwande nedostatok jedla, túžba ochutnať vína z najlepších austrálskych viníc bledne do bezvýznamnosti. Ochrana starých lesov by mala prevážiť nad našou túžbou používať jednorazové papierové utierky. Etický prístup k životu nezakazuje zabávať sa

alebo si vychutnávať jedlo a víno; ale mení náš zmysel pre priority. Úsilie a výdavky vložené do módy, nekonečné hľadanie čoraz rafinovanejších gastronomických pôžitkov, dodatočné výdavky, ktoré charakterizujú trh s luxusnými autami – to všetko sa javí neprimeraným tým ľuďom, ktorí dokážu zmeniť perspektívu na tak dlho, aby sa, aspoň na chvíľu, dostali mimo centra pozornosti. Ak sa rozšíri vyššie etické vedomie, zásadne to zmení spoločnosť, v ktorej žijeme.

Akokoľvek je táto zmena radikálna, zmena našich cieľov je absolútne nevyhnutná, ak sa chceme vyhnúť sociálnej aj ekologickej katastrofe. Dúfam, že v priebehu nasledujúceho desaťročia, počnúc niekoľkými odhodlanými jednotlivcami, sa objaví rozhodujúce množstvo ľudí s novými prioritami. Ak sa ukáže, že títo ľudia sa majú dobre v každom zmysle slova – ak ich vzájomný altruizmus prináša vzájomné výhody a ak prejavujú väčšie naplnenie vo svojom živote – potom sa etický postoj môže postupne rozšíriť. Nie som žiadny utopista a neočakávam, že etický postoj bude niekedy prijatý univerzálne. Vždy bude existovať priestor pre tých, ktorí využívajú iných, a čím menej ich bude tento priestor obývať, tým výnosnejší bude pre tých, ktorí v ňom zostanú. Ako počiatočný cieľ bude stačiť, ak sa myšlienku etického života podarí obnoviť ako realistickú a životaschopnú alternatívu k súčasnej dominancii materialistického vlastného záujmu.

Bibliography

- AGARWAL, A. – NARAIN, S. (1991): *Global Warming in an Unequal World: A Case of Environmental Colonialism*. New Delhi: Centre for Science and the Environment.
- BEAUMONT, R. (1992): Jobs vs. the Trees: Dispelling the Myth. *Habitat Australia*, 20 (1), 31.
- BELL, D. (1988): *The End of Ideology*. 2nd ed. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- DURNING, A. (1991): Asking How Much Is Enough. In: Brown, L., et al. (eds.): *State of the World, 1991: The Worldwatch Institute Report on Progress towards a Sustainable Society*. London: Allen & Unwin, 153 – 169.
- EASTERLIN, R. A. (1974): Does Economic Growth Improve the Human Lot: Some Empirical Evidence. In: David, P. A. – Abramovitz, M. (eds.): *Nations and Households in Economic Growth*. New York: Academic Press, 89 – 125.
- FUKUYAMA, F. (1992): *The End of History and the Last Man*. New York: Simon & Schuster.
- GALBRAITH, J. K. (1958): *The Affluent Society*. Boston: Houghton Mifflin Company.
- GALBRAITH, J. K. (1967): *Společnost hojnosti*. Praha: Svoboda.
- IGNATIEFF, M. (1984): *The Needs of Strangers*. London: Chatto and Windus.
- LOCKE, J. (1980): *Second Treatise on Civil Government*. Edited by C. B. Macpherson. Indianapolis and Cambridge: Hackett.
- LOCKE, J. (1992): *Druhé pojednání o vládě*. Praha: Svoboda.

- MANDEVILLE, B. (1724): *The Fable of the Bees: or, Private Vices, Publick Benefits*. 3rd ed. London: J. Tonson.
- McKIBBEN, B. (1989): *The End of Nature*. New York: Random House.
- POSTEL, S. – FLAVIN, C. (1991): Reshaping the Global Economy. In: Brown, L., et al. (eds.): *State of the World, 1991: The Worldwatch Institute Report on Progress towards a Sustainable Society*. London: Allen & Unwin, 170 – 188.
- RINGER, R. J. (1978): *Looking out for no. 1*. New York: Fawcett Crest.
- ROUSSEAU, J.-J. (1958): *Discourse in Inequality*. London: J. M. Dent.
- ROUSSEAU, J.-J. (2010): *O pôvode a príčinách nerovnosti medzi ľuďmi*. Bratislava: Vydavateľstvo spolku slovenských spisovateľov.
- SMITH, A. (1976): *The Wealth of Nations*. Ed. by R. Campbell – A. Skinner. Oxford: Clarendon Press.
- SMITH, A. (1958): *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů. Svazek první, Kniha I – III*. Praha: Státní nakladatelství politické literatury.
- SMITH, A. (2004): *The Theory of the Moral Sentiments*. Ed. by Knud Haakonssen. Cambridge: Cambridge University Press.
- SMITH, A. (2005): *Teorie mravních citů*. Praha: Liberální institut.
- WACHTEL, P. L. (1983): *The Poverty of Affluence*. New York: Free Press.
-

Tento príspevok bol pôvodne prednesený ako hlavná prednáška na Siedmej medzinárodnej konferencii o filozofii pre deti. Časti tohto článku sú prevzaté z knihy Petra Singera *How are we to live?* Melbourne: Text Publishing, 1993. Táto práca pôvodne vyšla ako „Coping with Global Change“, v časopise *Critical and Creative Thinking*, roč. 3, č. 2, 1995, s. 1 – 12. Preklad článku do slovenčiny zabezpečila redakcia časopisu *Filozofia*.

Peter Singer
Ira W. DeCamp Professor of Bioethics, Emeritus
University Center for Human Values
Princeton University
304 Laura Wooten Hall
Princeton, NJ 08544
USA

Visiting Professor
Centre for Biomedical Ethics
Blk MD 11
10 Medical Dr, #02-03
Singapore 117597
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3741-4314>